

“ER ZIYWAR” DÁSTANINDAĞI TILDIŇ KÓRKEMLEW QURALLARINIŇ QOLLANILIWI

Xudainazarova Guldana

Qaraqalpaq tili muǵallimi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17481251>

Annotaciya. Bul maqalada "Er Ziywar" dástanında qollanılǵan tildiŇ kórkemlew qurallarınıń bir metaforalardıń ózgeshelikleri sóz etilgen.

Gilt sózler: Lingvofolkloristika, lingvokulturologiya, metafora, til bilimi, ádebiy til, dástúr.

METHODS OF SEMANTIC TRANSFER (METAPHORS) IN THE EPIC “ER ZIYVAR”

Annotation. This article examines the specific features of metaphors — one of the principal methods of semantic transfer — employed in the epic “Er Ziyvar.”

Keywords: Linguo-folkloristics, linguoculturology, metaphor, linguistics, literary language, tradition.

СПОСОБЫ ПЕРЕНОСА ЗНАЧЕНИЯ (МЕТАФОРЫ) В ДАСТАНЕ «ЭР ЗИЙВАР»

Аннотация. В статье рассматриваются особенности метафор — одного из основных способов переноса значения, используемых в дастане «Эр Зийвар».

Ключевые слова: Лингвофольклористика, лингвокультурология, метафора, языкознание, литературный язык, традиция.

Qaraqalpaq til biliminde sońǵı jıllarda folklorlıq shıǵarmalar tilin izertlewge de ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Bul boyınsha “Lingvofolkloristika”¹degen miynet óz aldına oqıw qollanba retinde baspadan shıǵarılıp, sabaqlıq retinde paydalanılmaqta.

Búgin sóz etpekshi bolǵan izertlew obyektimiz qaraqalpaq xalqınıń milliy folklorlıq dóretpesi “Er Ziywar” dástanında qollanılǵan kórkemlew qurallarınıń biri metoforalar, olardıń qollanılıw ózgeshelikleri úyreniw.

Ilimpaz Sh. Abdinazimov óziniń “Lingvokulturologiya” atlı qollanbasında kórkemlew qurallarına, sonıń ishinde metaforalarga ayrıqsha dıqqat awdarǵan.

Metaforalar tildegi ózgeshe unversal qubılıslardıń biri. Biz kúndelikli turmısımızda ózimiz bilip bilmey bul metafora qubılısın qarım-qatnas processinde júdá kóp qollanamız.

Shıǵarmada qollanılǵan metaforalar sol shıǵarmanıń qunlılıǵın asırıwǵa, ózinshelik ózgesheliklerin belgilewge járdem beredi. Sonlıqtanda kópshilik ilimpazlar til metaforlar gáziynesi dep biykarǵa aytpaǵan.

Eki predmet yaki qubılıstıń qanday da bir uqsaslıq tárepine tiykarlanıp, onıń birewine tiyisli belgini awıspalı mánide ekinshi predmet penen baylanıstırıp aytıwdı metafora deydi.

Kórkem tekstlerdegi metaforalardı tek awıspalı mánide qollanılǵan sóz dewge de bolmaydı. Shıǵarmalarda qollanılaǵan hár bir metafora sol millettıń milliy mádeniyatin, dástúrlerin, sózlik baylıǵın ashıp beriwde úlken xizmet atqaradı.

Metaforalar “Er Ziywar” dástanında júdá jiyy qollanılıp, ondaǵı sózdiń kórkemligin jáne de asırıp kelgen Misalı:

¹ Sh. Abdinazimov . “Lingvofolkloristika”. “Sano-standart”. Tashkent – 2018

1)Biri óziniń balası,

Baǵdıń gúli shaydası.

“Sárwanlı batır” der edi.

Qanday shapqan *sher* edi.

Alsa atıp urǵanday,

Sonday alıp er edi. (Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomliq 27-42-tomlar)

Bul mısalda sol dáwirdegi xalıqtıń ármanı bolǵan batırdı kúshli, erjúrek súwretlew maqsetinde *sher* sóz qollanılǵan. Bul arqalı metafora stilik jaqtan tuwrı qollanılǵan. Jáne de:

Úyilsin *gelle qırmanı*,

Márt degen atqa ılayıq,

Dushpanǵa ǵawǵa salayıq,

Dushpanan óshti alayıq. (Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomliq 27-42-tomlar)

Joqarıdaǵı mısalda “*gelle qırmanı*” sóz dizbegi arqalı sol sóz etip atırǵan dáwirdegi xalıqtıń dushpanǵa degen ǵázebi ashıp berilgen.

Dástanda urısta jan bergen batır, shaqqan jigitlerdi lashinga usatıw arqalıda júdá óz ornındaǵı metafora qallanılǵan. Mısalı:

Almas qılısh shóptey qıydı basındı,

Tawlarda qaldırdı sansız *lashındı*,

Erger usı mannan keyin quwmasaq,

Ol naysaplar tóger kózden jasındı. . (Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomliq 27-42-tomlar)

Bul jerde sonday batır, márt jigitlerdiń jaw qolında ólip tawdan úyine qayta almay qurban bolǵanlıǵı “Tawlarda qaldırdı sansız *lashındı*” metaforası arqalı bildirgen. Dástanda batırlardı “arıslandı”, “sherge” usatıw arqalı jasalǵan metoforalar jiyi ushrasadı. Olar edi, edim feylleri dizbeklewiwi arqalı jasalǵan. Mısalı:

- Men bayaǵı er edim,

Arıslanu-sher edim,

Barıp qanın shashayın

Patshamız juwap ber, - dedi. . (Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomliq 27-42-tomlar)

Dástanda batırdı *Arıslanu-sher* usatsa, al dushpandı *awzı qan bórige* uqsatıw arqalı olardıń tınısh xalıqtıń nesiybesin, mal-dúnyasın, tınıshlıǵın urlawı ashıp berilgen.

Atańa nálet, iyt qalmaq!

Awzı qanlı bóriker!

Nesiybemnen kórermen,

Usını aytıp Qurbanbek,

Nayzanı qolǵa aladı.

Jáne de:

Aspanda ay hám *juldızım*,

Suw túbindegi *qundızım*,

Aynalayın *erke qozım*,

Gáwharım, aman keldiń be? . (Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomliq 27-42-tomlar)

Bul jerde “ay hám *juldızım*”, “*qundızım*”, “*erke qozım*” sıyaqlı metaforalar qollanılǵan.

Bul nağız salt-dástúr jırları, folklorlıq shıǵarmalarǵa tán bolǵan metaforalar. Bul metaforalardı unversal metaforalar dep atasaqta boladı. Sebebi bul metaforalar kópshilik xalıqlardıń folklorlıq shıǵarmalarında ushrasadı.

Juwmaqlap aytqanda, biz sóz etip atırǵan “Er Ziywar” dástanı tillik tárepi ele izertlew obyektine aylanǵan joq. “Er Ziywar” dástanında metaforalar qaharmannıń batırılıǵın, erligin súwretlew ushın, xalıqtıń shekken azapların kórsetiw ushın, dushpannıń náhaqlılıqların, islegen jawızlıqların kórsetiw ushın, erketiw mánisinde de ayırım folklorlıq metaforalar qollanǵan. Bul arqalı shıǵarmanıń tillik ózgeshelikleri ashıp berilgen.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR

1. Абдиназимов Ш. Бердақ шығармалары тили.- Т.: «Фан». 2006
2. Abdinazimov Sh. “Qırq qız” dástanınıń leksikası. Kand.diss. Nókis. 1992
3. Abdinazimov Sh. Lingvofolkloristika. Nókis. “Bilim”. 2015
4. Abdinazimov Sh. Lingvopoetika. Nókis. “Bilim”. 2020
5. Bekbergenov A. “Qaraqalpaq tili stilistikası”. Nókis. “Bilim”. 1990
6. Бердимуратов Е. Әдебий тилдің функционаллық стиллеринің раўажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раўажланыўы. Нөкис, 1973.
7. Qaraqalpaq folklorı. Kóp tomlıq 27-42-tomlar Nókis. “Ilim”. 2011